

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЗАВЕРШЕННЯ

*ГОПЦІЙ Д.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Земельна реформа в Україні одна з найтриваліших серед країн пострадянського простору. Вона триває вже 30 років. Україна пройшла довгий шлях реформування земельних відносин від єдиної державної форми власності на землю до формування власності комунальної та приватної. Особливо болючою була земельна реформа для селян. Земельна реформа, яка мала в першу чергу спрямованість на відновлення історичної та соціальної справедливості і, як наслідок, значний економічний підйом аграрної галузі, на практиці обернулася руйнуванням соціальної і інженерної інфраструктури державних сільськогосподарських підприємств та сільських населених пунктів. Зникнення майже 500 сіл, масова міграція сільського населення до великих міст і за кордон не дає нам оцінити земельну реформу в Україні як успішну. Сьогодні земельна реформа, як ніколи близька до свого завершення – відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення. Це пов'язане з двома обставинами: рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Зеленчук та Цицюра проти України» та прагнення української влади на зняття мораторію на обіг земель сільськогосподарського призначення вже в наступному році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес реформування земельних відносин в Україні, актуальні проблеми та недоліки земельної реформи розглядали в своїх працях такі провідні вчені-економісти як П.І. Гайдуцький, Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров, Д.С. Добряк, В.М. Жук, А.Г. Мартин, О.М. Могильний, М.Г. Ступінь, А.М. Третяк, О.І. Гуторов, О.В. Ходаківська, І.В. Юрченко [1-13]. Проте питання завершення земельної реформи та пов'язані з ним питання збереження українського села і захисту національних інтересів країни у зв'язку з запровадженням обігу земель сільськогосподарського призначення потребують подальшого вивчення.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження передумов земельної реформи, результатів її проведення та пошук шляхів її завершення у зв'язку з необхідністю захисту інтересів селян та продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того щоб зрозуміти чому земельна реформа в Україні, не зважаючи на її соціальну спрямованість, призвела до негативних соціальних наслідків згадаємо одну важливу історичну передумову – на території України майже 70 років була відсутня приватна форма власності на землю. Факт загальновідомий але його суспільне значення недооцінене. Земельна реформа започатковувалася під гаслом «наблизити власність на землю безпосередньо до виробника; надати самостійності і незалежності громадянину через відродження стратегічного господаря на землі на основі запровадження приватної власності на землю, розвитку на рівноправній основі сільськогосподарських підприємств, господарств населення та фермерських господарств» [4, с. 27]. Ідея передачі земель у приватну власність передбачала, що селянин краще буде опікуватися землею, якщо буде ставитися до неї як до своєї, а не державної власності. Передача землі селянам відбувалася без жодних економічних розрахунків, щодо можливості організації на виділених земельних ділянках ефективних сільськогосподарських господарств і звичайно не передбачала передачу необхідних засобів для такого господарювання. Важливий також психологічний аспект – селянин, як «господар своєї землі», був винищений як клас ще на початку ХХ століття. У селянина, який приступав до господарювання в нових умовах, не було сформоване уявлення про отриману землю, як про землю своїх батьків та був відсутній спадковий досвід господарювання в умовах приватної власності. Дане твердження дає чітке розуміння того, чому наводити досвід західноєвропейських країн, де дрібний фермер є ефективним господарем, не зовсім правильно. «Господар своєї землі» у цих країнах сформувався не на підставі законодавчого акту, а в результаті довготривалого історичного процесу.

Орієнтуючись на досвід успішних Західноєвропейських країн в 90-х роках ХХ століття в Україні були недооцінені переваги єдиної державної форми власності на землю, запровадження якої в умовах того часу можна було успішно замінити розвиненими орендними відносинами Такий підхід надав би державі можливість безперешкодно вилучати земельні ділянки у недобросовісних користувачів та навпаки стимулювати добросовісних, надавши можливість передавати право оренди у спадок. Разом з тим така організація земельних відносин могла

запобігти руйнуванню інфраструктури державних сільськогосподарських підприємств та надмірної парцеляції землі, що мали місце в Україні у зв'язку із роздержавленням та розпаюванням земель. Не будемо заперечувати того факту, що у 90-х років ХХ тогочасні державні сільськогосподарські підприємства перебували в глибокій кризі. Однак у колгоспах і радгоспах був зосереджений великий матеріально-технічний потенціал аграрного виробництва – земля, техніка, будівлі, ресурси, кадри [2, с. 7]. Досвід Білорусії яка у 90-х роках ХХ століття знаходилася в тих самих економічних і політичних умовах не дозволяє погодитися з думкою науковців про приреченість та неминучість руйнації державних сільськогосподарських підприємств [2, 4]. Так, ефективність агропромислового комплексу Білорусії не можна вважати зразковим через успадкування багато в чому радянських підходів до управління сільським господарством, відсутність інфраструктури збуту сільськогосподарської продукції та належної державної підтримки фермерства, але цій країні вдалося зберегти сільськогосподарську інфраструктуру та уникнути продовольчої кризи. Ще більш показовим є досвід Ізраїлю. Розвиток сільського господарства в цій країні відбувався за складних геополітичних умов, які нажалі на сьогоднішній день багато в чому близькі до українських. Тим не менш, країна зі складними кліматичними умовами, дефіцитом прісної води, перманентним невирішеним збройним конфліктом має цілком успішне сільське господарство. В Ізраїлі 93 % земель сільськогосподарського призначення перебуває в державній власності. Ізраїль є одним із світових лідерів з виробництва та експорту цитрусових, включаючи апельсини, грейпфрути, мандарини. Нині сільськогосподарська продукція становить 2,5 % ВВП країни та 3,6 % експорту. При цьому держава на 95 % забезпечує власні потреби у продовольстві, імпортуючи лише зерно, олійні культури, м'ясо, каву, какао і цукор. Успіх агропродовольчого сектору Ізраїлю зумовлений тісною співпрацею між аграріями та наукою. У результаті фермери отримують новітні методи ведення господарства, вирощування культур, іригаційні технології та інноваційне аграрне обладнання [13, с. 85-86].

Але Україна не пішла шляхом збереження єдиної державної власності на землю. Початок земельної реформи проголошено Постановою Верховної Ради УРСР від 18.12.1990 року № 563-ХІІ «Про земельну реформу». Цією Постановою всі землі Української РСР оголошувалися об'єктом земельної реформи. Завданням реформи було визначено перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємств, установ і

організації з метою створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання та охорони земель [14]. З того часу була прийнята велика кількість законів та підзаконних актів спрямованих на проведення земельної реформи та регулювання земельних відносин у реформаційний період. Реформування земельних відносин в Україні пройшло такі основні етапи:

- ліквідації державної монополії на землю і встановлення колективної та приватної власності;

- відмови від колективної власності і запровадження комунальної власності;

- розпаювання земель колишніх державних сільськогосподарських підприємств;

- виділення в натурі (на місцевості) земельних часток паїв та оформлення права приватної власності на них.

Але на сьогоднішній день земельна реформа незавершена. Причиною цього мораторій на обіг земель сільськогосподарського призначення Мораторій, який був встановлений під час прийняття Земельного кодексу України 2001 року в зв'язку з необхідністю додаткового часу для формування земельного ринку з «адекватними» цінами та прийняття законодавства, необхідного для створення такого ринку, своєї першочергової цілі не досяг [15]. Важливі закони, які б визначили модель та механізм обігу земель сільськогосподарського призначення так і не були прийняті. Впродовж наступних 18 років мораторій багато разів подовжувався, а аргументація, щодо необхідності його продовження неодноразово змінювалася. В той же час, мораторій не зміг ефективно запобігти обігу земель сільськогосподарського призначення, а лише створив передумови для формування тіньового ринку. Фактичний контроль над землями сільськогосподарського призначення здобувається через інші цивільно правові угоди з землею. Найпоширенішими з яких є договори міни, довгострокової оренди, емфітевзису.

В цьому контексті історичним стало рішення Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 22 травня 2018 року у справі «Зеленчук і Цицора проти України», що набуло чинності 22 серпня 2018 року [15]. Даним рішенням Суд надав правову оцінку мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення Підставою для прийняття ЄСПЛ зазначеного рішення стали подані у грудні 2015 року заяви двох громадян України - Софії Степанівни Зеленчук та Віктора Антоновича Цицора, які є власниками земельних ділянок (паїв). У

своїй заяві ці громадяни стверджували, що запровадженням законодавством України мораторій порушує їх право власності, оскільки позбавляє їх можливості розпоряджатися землею в обсязі, визначеному Європейською конвенцією з прав людини та гарантованому Конституцією України. Оскільки С.С. Зеленчук та В.А. Цицюра не змогли захистити своє право власності на землю в судових інстанціях України, то вони вирішили звернутися до ЄСПЛ з проханням про захист цього права та відновлення справедливості шляхом визнання мораторію таким, що суперечить Європейській конвенції про захист прав людини та фундаментальних свобод і Конституції України, та про відшкодування шкоди, заподіяної їм мораторієм [16].

Слід зауважити, що в рішенні Суду проведено фундаментальне дослідження хронології подій та розвитку законодавства України, що призвели до встановлення мораторію. Також Судом було проведено досліджене питання обмеження права власності у інших країнах членах Ради Європи.

У п. 79 рішення Суду зазначено, що законодавче регулювання відносин власності не може включати такий надзвичайний захід, як абсолютну заборону на відчуження землі. Жодна інша держава не мала такого абсолютного заборони, обмежуючись лише встановленням певних умов для продажу або перепродажу землі [15].

У п. 66 Суд дійшов висновку, що багаторазова зміна причин подовження мораторію була лише «прикриттям» нездатності держави прийняти необхідне законодавство [15].

Аргументи представників держави, що скасування мораторію могло спричинити негативні наслідки у вигляді обезземелення селян, скуповування земель по заниженим цінам крупними землевласниками та іншими державами у тому числі ворожими до України або виведення земель із сільськогосподарського використання були прийняті Судом до уваги. Але спираючись на досвід інших країн та економічні закони, Судом була доведена непереконаливість таких аргументів. Так держава має право встановити граничні площі земель, що можуть перебувати у приватній власності, а також не допускати певних суб'єктів, що наразі не є суб'єктами права власності на землі сільськогосподарського призначення до участі у ринку відповідних земель. До того ж, як показала практика інших країн членів Ради Європи, запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення призводить до стрімкого підвищення їх вартості і зовсім не зобов'язує селян продавати належні земельні ділянки у короткостроковій перспективі або взагалі.

Надзвичайно цікавим є п. 65 Рішення де Судом було зазначено, що якщо держава хотіла заборонити передачу сільськогосподарських земель в приватну власність, вона могло б зробити це з самого початку. Замість цього держава передала землю членам колишніх колгоспів і висловила намір дозволити власникам землі розпоряджатися нею [15]. З цього можна зробити висновок, що відсутність приватної власності на землі сільськогосподарського призначення жодним чином не зашкодило б Євроінтеграційним процесам в Україні. Цей факт ставить під сумнів доцільність земельної реформи в тому вигляді в якому вона мала місце. Але враховуючи, що право приватної власності таки було запроваджене, Україна повинна забезпечити його повноцінну реалізацію.

За результатами розгляду справи Суд прийшов до висновку що мало місце порушення Ст.1 Протоколу №1 Конвенції з прав людини і основоположних свобод в якій зазначено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів [17].

І хоча дана норма дозволяє на рівні національного законодавства встановлювати певні обмеження права власності але запровадження мораторію істотно порушує баланс між загальними і приватними інтересами.

Позивачам було відмовлено в присудженні компенсацій за начебто понесені збитки. Але в п 157 було зазначено, що якщо Держава-відповідач необґрунтовано затримає прийняття необхідних загальних заходів щодо виправлення ситуації, це може з часом привести до ситуації, коли відшкодування шкоди а рамках Статті 41 можуть в кінцевому підсумку стати виправданими, принаймні для деяких категорій землевласників [15]. Під загальними заходами тут мається на увазі внесення змін до національного законодавства з метою відміни або пом'якшення мораторію. В свою чергу Стаття 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає право на справедливу сатисфакцію і зазначає: «Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій сторони

справедливу сатисфакцію» [18]. Таким чином в даному судовому рішенні Суд утримався від призначення будь-яких компенсацій, викликаних обмеженням права власності щоб не створювати судовий прецедент. Адаже, враховуючи величезну кількість осіб, що не можуть розпорядитися власними земельними ділянками через мораторій, присудження навіть символічних компенсацій могло стати непосильним тягарем для бюджету України. В той же час, зважаючи на схильність України до ігнорування або затягування виконання рішень ЄСПЛ в частині внесення змін до законодавства, що порушує основні права і свободи, Суд попередив про можливі негативні наслідки матеріального характеру та зобов'язав Україна в розумні строки (а з практики це 1-2 роки) вжити заходів спрямованих на виправлення ситуації.

На вимогу зазначеного рішення ЄСПЛ Верховною Радою України 13 листопада 2019 року в першому читання був прийнятий проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [19]. Даний проект Закону викликав широкі дискусії серед науковців, правників та громадськості. Здебільшого вони стосувалися суб'єктів, що мають доступ до ринку та максимальної площі земель сільськогосподарського призначення, яка може перебувати у власності однієї особи. І хоча, під тиском суспільної думки, згідно до проекту Закону іноземні юридичні та фізичні особи не можуть набувати земельні ділянки сільськогосподарського призначення у власність, механізмів захисту інтересів селян та заходів спрямованих на відродження села він також не передбачає. Зокрема, допуск до ринку юридичних осіб, у поєднанні із закріпленим переважним правом викупу земельної ділянки за орендарем, та прихованими за розпавчастими юридичними конструкціями безпрецедентно великими площами земель сільськогосподарського призначення (більше 200 тис. га), що можуть переходити у власність однієї особи, є фактичною легітимізацією моделі ринку, за якою контроль над землями сільськогосподарського призначення отримують агрохолдинги. В свою чергу, селянам обіцяють можливість нарешті стати «справжнім господарем» і «вільно розпорядитися своєю землею». Але незрозуміло, яким чином «вільне розпорядження земельною ділянкою», а по факту її продаж селянином буде сприяти відродженню українського села. Наміри уряду надати селянам та дрібним фермерським господарствам доступу до дешевих кредитів на купівлю необхідної сільськогосподарської техніки під заставу землі теж не витримують критики. В Україні відсутні спеціалізовані іпотечні установи, які б мали змогу надавати такі кредити на постійній основі. Від ідеї створення

Державного земельного банку, на який можливо було б покласти такі функції, відмовилися ще у 2014 році. В свою чергу, обсяг коштів, які будуть виділятися на державні програми підтримки фермерства, що реалізуватимуться через звичайні банки, залежатиме від можливостей українського бюджету та політичної волі. А це не є ненадійною запорукою конкурентності дрібних фермерських господарств відносно агрохолдингів, що мають доступ до значних фінансових ресурсів в тому числі через непрозорі схеми.

Нажаль думка, науковців, що пропонують хоча б на першому етапі надати можливість купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення лише фізичним особам, зайнятим в сільському господарстві, територіальним громадам та державі, а також обмежити максимальну площу земель, що може перебувати у приватній власності на рівні 100-300 га не була врахована [3, 6]. Але саме така модель ринку надала б можливість з одного боку виконати рішення ЄСЛП, а з іншого боку стати першим кроком до відродження українського села.

Ще одним важливим питанням є доля земель сільськогосподарського призначення, які залишилися в державній формі власності, а це близько 25 % усіх земель сільськогосподарського призначення. Хоча по факту таких земель може виявитися набагато менше, адже інвентаризація цих земель до кінця не проведена. Ідея передачі цих земель у приватну та комунальну власність є не конструктивною. В умовах слабкої законодавчої регуляції та непередбачуваності розвитку ринкових відносин після запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення, доцільно було б створити з цих земель Державний резерв земель сільськогосподарського призначення, з метою забезпечення продовольчої безпеки країни. Такий резерв дасть державі можливість ефективно протистояти створенню монополій та штучного ажіотажу на ринку сільськогосподарської продукції.

Висновки. Земельну реформу в Україні, яка триває вже 30 років, не можна вважати успішною. Вона мала своїм наслідком руйнування інфраструктури державних сільськогосподарських підприємств парцеляцію земель та, в супереч очікуванням, стала причиною кризи українського села. Сьогодні земельна реформа близька до свого логічного завершення – запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення. У зв'язку з цим важливо врахувати помилки минулих років і не допустити погіршення ситуації в українських селах. Для цього необхідно надати право на участь у ринку земель сільськогосподарського призначення обмеженому колу суб'єктів, а саме державі, територіальним громадам та мешканцям

сільських населених пунктів, зайнятим у сільському господарстві. Разом з тим необхідно розумно розпорядитися землями сільськогосподарського призначення, що залишилися у державній власності, створивши Державний резерв земель сільськогосподарського призначення, з метою забезпечення продовольчої безпеки держави.

Література.

1. **Гайдуцький П.І.** Аграрна реформа в Україні: [монографія] / **П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко** та ін.; за ред. **П.І. Гайдуцького**. К.: ННЦ ІАЕ, 2005. 424 с.

2. **Гайдуцький П.І.** Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні: історико-економічні аспекти. *Економіка АПК*. 2015. № 1. С. 5-13.

3. **Лупенко Ю.О., Ходаківська О.В.** Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 5-15.

4. **Лупенко Ю.О., Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М.** Результати і проблеми реформування сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 26-38.

5. **Добряк Д.С., Шкуратов О.І.** Формування і розвиток ринкових земельних відносин на теренах України. *Збалансоване природокористування*. 2018. № 1. С. 6-17.

6. **Жук В.М.** Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України: [наукова доповідь]. К.: ННЦ ІАЕ, 2017. 128 с.

7. **Мартин А.Г.** Регулювання ринку землі в Україні: [монографія]. К.: Аграр Медіа Груп, 2011. 254 с.

8. **Могильний О.М., Ходаківська О.В.** Вплив агрохолдингів на розвиток аграрного сектору країни. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 4-9.

9. **Stupen R, Stupen M, Ryzhok Z, & Stupen O.** (2019). Modeling of the effective functioning of the agricultural lands market in Ukraine. *Geodesy and Cartography*, no. 45(2), pp. 96-101.

10. **Третяк А.М., Третяк Н.А.** Сільськогосподарський земельний ринок у зарубіжних країнах та в Україні: проблеми цін та інституційного середовища. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2018. № 1. С. 72-80.

11. **Гуторов О.І.** Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: [монографія]. Х.: Едена, 2010. 406 с.

12. **Ходаківська О.В., Юрченко І.В.** Регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення: досвід країн ЄС. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 78-85.

13. **Ходаківська О.В., Юрченко І.В.** Ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення в Ізраїлі. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 84-92.

14. Постанові Верховної Ради Української РСР «Про земельну реформу». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059.

15. Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine, nos. 846/16 and 1075/16, ECHR, 22 May 2018. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-183128%22%7D>}.

16. **Кудинич П.Ф.** Рішення Європейського суду з прав людини від 22 травня 2018 року та перспективи захисту земельних прав селян на землю. *Землепорядний вісник*. 2018. № 7. С. 12-15.

17. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535.

18. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

19. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059.

References.

1. **Haidutskyi P.I., Sabluk P.T., & Lupenko Yu.O.** et. al. (2005) *Ahrarna reforma v Ukraini [Agrarian reform in Ukraine]*. **P.T. Haidutskyi** (Ed.). Kyiv: NNT's IAE, p. 424 [in Ukrainian].

2. **Haidutskyi P.I.** (2015). Ahrarna reforma L.D. Kuchmy v Ukraini: istoryko-ekonomichni aspekty [Agrarian Reform of L.D. Kuchma in Ukraine: Historical and Economic Aspects]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 1, pp. 5-13 [in Ukrainian].

3. **Lupenko Yu.O., & Khodakivska O.V.** (2016). Naukovi zasady zaprovadzhennia rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural lands]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 12, pp. 5-15 [in Ukrainian].

4. **Lupenko Yu.O., Sabluk P.T., Mesel-Veseliak V.Ya. Fedorov M.M.** (2014). Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho gospodarstva Ukrainy [Results and problems of reforming Ukrainian agriculture]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 7, pp. 26-38 [in Ukrainian].

5. **Dobriak D.S., & Shkuratov O.I.** (2018). Formuvannia i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn na terenakh Ukrainy. [Formation and development of market land relations in Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia – Balanced Natural Resources*. No 1, pp. 6-17 [in Ukrainian].

6. **Zhuk V.M.** (2017). *Obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia v selozberihainchii modeli ahrarnoho ustroiu Ukrainy [Circulation of agricultural lands in the model of agrarian system of Ukraine]*. Kyiv: NNT's IAE, p. 128 [in Ukrainian].

7. **Martyn A.H.** (2011) *Rehuliuвання ринку землі в Україні [Regulation of the land market in Ukraine]*. Kyiv: Ahrar Media Hrup, p. 254 [in Ukrainian].

8. **Mohylnyi O.M., & Khodakivska O.V.** (2017). Vplyv ahrarkholdynhiv na rozvytok ahrarnoho sektoru krainy [Impact of agricultural holdings on the development of the agricultural sector of the country]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and The State*, No 6, pp. 4-9 [in Ukrainian].

9. **Stupen R, Stupen M, Ryzhok Z, & Stupen O.** (2019). Modeling of the effective functioning of the agricultural lands market in Ukraine. *Geodesy and Cartography*, No 45(2), pp. 96-101 [in English].

10. **Tretiak A.M., & Tretiak N.A.** (2018). Silskohospodarskyi zemelnyi rynek u zarubizhnykh krainakh ta v Ukraini: problemy tsin ta instytutynoho seredovyscha [Agricultural land market in foreign countries and in Ukraine: problems of prices and institutional environment]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel – Land Management, Cadastre and Land Monitoring*, No 1, pp. 72-80 [in Ukrainian].

11. **Hutorov O.I.** (2010). *Problemy staloho zemlekorystuvannia u silskomu hospodarstvi: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Problems of sustainable land use in agriculture: theory, methodology, practice]. Kharkiv: Edena, p. 406 [in Ukrainian].

12. **Khodakivska O.V., & Yurchenko I.V.** (2017). Rehuliuвання rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia: dosvid krain YeS [Regulation of market circulation of agricultural land: experience of EU countries]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 5, pp. 78-85 [in Ukrainian].

13. **Khodakivska O.V., & Yurchenko I.V.** (2019). Rynkovyi obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Izraili [Market turnover of agricultural land in Israel]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 2, pp. 84-92 [in Ukrainian].

14. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR «Pro zemelnu reformu» [Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR «On Land Reform»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12> [in Ukrainian].

15. Zelenchuk and Tsytysura v. Ukraine, nos. 846/16 and 1075/16, ECHR, 22 May 2018. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-183128%22%7D> [in English].

16. **Kulnych P.F.** (2018). Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 22 travnia 2018 roku ta perspektyvy zakhystu zemelnykh prav selian na zemliu [Judgment of the European Court of Human Rights of 22 May 2018 and prospects for the protection of peasants' land rights to land]. *Zemleporiadnyi visnyk – Land Bulletin*, No 7, pp. 12-15 [in Ukrainian].

17. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod No 1 [Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms No. 1]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535 [in Ukrainian].

18. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

19. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia» [Draft Law of Ukraine «On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on the Circulation of Agricultural Lands»]. (n.d.). *w1.c1.rada.gov.ua*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67059 [in Ukrainian].

Анотація.

Гопцій Д.О. Земельна реформа в Україні: актуальні проблеми і перспективи завершення.

У статті розглянуті історичні передумови та наслідки земельної реформи. Акцентовано увагу на недостатній обґрунтованості державного вектору реформування земельних відносин, що призвело до глибокої кризи українського села.

Метою статті є дослідження передумов земельної реформи, результатів її проведення та пошук шляхів її завершення у зв'язку з необхідністю захисту інтересів селян та продовольчої безпеки країни.

В ході дослідження була доведена недостатня аргументованість та обґрунтованість наукових позицій при запровадженні земельної реформи. Відзначено, що запровадження приватної форми власності на землю та тотальний перерозподіл земель колишніх державних сільськогосподарських підприємств не змогли запобігти кризі українського села. Акцентовано увагу на тому, що через мораторій на обіг земель сільськогосподарського призначення земельна реформа не була доведена до свого завершення. У зв'язку з цим відзначено важливість рішення Європейського суду з прав людини, згідно з яким Україна зобов'язана взяти заходів спрямованих на зняття або пом'якшення мораторію. Проаналізовано, прийнятий Верховною Радою України у першому читанні проект Закону, спрямований на зняття мораторію та відзначено окремі норми, що становлять небезпеку і можуть сприяти поглибленню кризи українського села.

Запропоновано при започаткуванні обігу земель сільськогосподарського призначення дотримуватися першочергового захисту інтересів селян. Для досягнення цієї мети, необхідності на даному етапі надати можливість купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення лише фізичним особам – громадянам України, що приживають в сільській місцевості та зайняті в сільському господарстві, територіальним громадам і державі. В той же час, з метою гарантування продовольчої безпеки країни, необхідно створити Державний резерв земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: *земельна реформа, обіг земель сільськогосподарського призначення, мораторій, українське село, продовольча безпека.*

Аннотация.

Гопций Д.А. Земельная реформа в Украине: актуальные проблемы и перспективы завершения.

В статье рассмотрены исторические предпосылки и последствия земельной реформы. Акцентируется внимание на недостаточный обоснованности государственного вектора реформирования земельных отношений, что привело к глубокому кризису украинского села.

Целью статьи является исследование предпосылок земельной реформы, результатов ее проведения и поиск путей ее завершения в связи с необходимостью защиты интересов крестьян и продовольственной безопасности страны.

В ходе исследования была доказана недостаточная аргументированность и обоснованность научных позиций при внедрении земельной реформы. Отмечено, что введение частной формы собственности на землю и тотальное перераспределение земель бывших государственных сельскохозяйственных предприятий не смогли предотвратить кризис украинского села. Акцентируется внимание на том, что из-за моратория на оборот

земель сельскохозяйственного назначения земельная реформа не была доведена до своего завершения. В связи с этим отмечена важность решения Европейского суда по правам человека, согласно которому Украина обязана принять меры направленных на снятие или смягчение моратория. Проанализированы, принятый Верховной Радой Украины в первом чтении проект закона, направленный на снятие моратория и отмечено отдельные нормы, представляющих опасность и могут способствовать углублению кризиса украинского села.

Предложено при учреждении оборота земель сельскохозяйственного назначения соблюдать первоочередного защиты интересов крестьян. Для достижения этой цели, необходимости на данном этапе предоставить возможность купли-продажи земель сельскохозяйственного назначения только физическим лицам - гражданам Украины, приживая в сельской местности и заняты в сельском хозяйстве, территориальным общинам и государству. В то же время, в целях обеспечения продовольственной безопасности страны, необходимо создать Государственный резерв земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земельная реформа, обороте земель сельскохозяйственного назначения, мораторий, украинское село, продовольственная безопасность.

Abstract.

Hoptsi D.O. Land Reform in Ukraine: Current Problems and Completion Prospects.

The article discusses the historical background and the consequences of the land reform. The attention is focused on the lack of validity of the state vector of land relations reformation, which led to the deep crisis of the Ukrainian village.

The purpose of the article is to investigate the preconditions of the land reform, the results of its implementation and to find the ways of its completion in connection with the need to protect the interests of the villagers and food security of the country.

In the course of the research, insufficient substantiation and validity of the scientific positions in the implementation of the land reform were proved. It was noted that the introduction of private land ownership and the total redistribution of the land of the former state agricultural enterprises could not prevent the crisis of the Ukrainian village. The attention is focused on the fact that, due to the moratorium on the agricultural land turnover, the land reform has not been completed. In this regard, the importance of the decision of the European Court of Human Rights according to which Ukraine is obliged to take measures aimed at lifting or mitigating the moratorium is underlined. The project of the Law aimed at lifting the moratorium and identifying certain norms that pose a danger and may contribute to the deepening of the crisis in the Ukrainian village which has been adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine in the first reading is analyzed.

It is proposed to keep the priority protection of villagers' interests at the beginning of the agricultural land turnover. In order to achieve this goal, it is necessary at this stage to provide the possibility of buying and selling agricultural land only to the natural persons – the citizens of Ukraine who live in the rural areas and are engaged in agriculture, territorial communities and the state. At the same time, in order to guarantee the food security of the country, it is necessary to create a State Reserve of agricultural lands.

Key words: land reform, agricultural land turnover, moratorium, Ukrainian village, food security.